

pidir. Mustafa Şekip'in benimsediği şahsiyetçi yaklaşım ise her bireyin farklı bir şahsiyete sahip olduğunu var sayar. Ruhu dönüştürülebilir ve yeniliklere açık, ne niceliksel verilerle ne de atomist açıklamalarla anlaşılabilen bir imkânlar kaynağı biçiminde görür. Bu imkân, şuuru Bergson'un deyişiyle "yaratıcı tekâmül" ya da James'in deyişiyle "şuur akışı" diye anlamakla ilgilidir.

Mustafa Şekip'in Bergson ve James'ten aldığı ilham sadece bilincin yeni bir realite olarak tanımlanmasına yönelik değildir. Her iki düşünür âlemi olmuş bitmiş mekanik bir nesne halinde değil tamamlanmamış bir oluş diye görmektedir. Mustafa Şekip, bu yaratıcı âlem görüşünden hareketle içinde yaşanılan âlemin bir âlem-i zarûret değil âlem-i imkân olduğunu söyler. Burada söz konusu olan, rasyonalist ve bilimsel anlayışların kavrayamayacağı biçimde hayatı bir âlem-i ihtimâlât şeklinde gören ve cehdlerle yeni hakikatlerin yaratılabileceğine inanan, hayatı daima halledilebilecek noktaları olan bir sorun olarak kalmaya mahkûm bir mesele şeklinde değerlendiren ve bu yolda istenen cevabı determinist ilkelerden ziyade "gayri muayyen bir sûrette mütemâdi olan müterakki tecrübeler" in verebileceğine inanan atılımcı bir yaşam felsefesidir. Bu tür bir düşüncenin, Millî Mücadele döneminin mânevîyatını destekleyen ve ulus devletin kuruluşunu donmuş rasyonalist fikirlerden ziyade gelişmeye açık bir süreç biçiminde yorumlayan iyimser bir görüşü uyardığı tahmin edilebilir.

Bergson'un düalist felsefesi, maddenin statik durumunu inceleyen zekânın yanında hayatın dinamizmine derinden nüfuz edebilen sezginin bilinci ve ruhu bir realite olarak anlama açısından yeni ufuklar açmıştır. Bu düalizmin çağdaş Türkiye'nin düşünce tarihine tercümesi ise Batı ile Doğu, zekâ ile kalp, materyalizmle aşırı mistisizm arasında ölçülü bir yol tutulması şeklinde karşılığını bulacaktır. Mustafa Şekip radikal Batıcılık'la radikal Doğuculuğu, zekâyı aşırı güvenle sadece kalbe güvenmeyi, materyalist inançlarla aşırı mistisizmi aynı ölçüde hatalı görür. Bu bağlamda farklı değerlerin uzlaştırılmasına dayanan, realitenin iki yanını da içerebilecek, ölçülü fakat vukufu bir metodun izlenmesi gerektiğini savunur. Bunun politik anlamdaki sonucu, gelenek ve modernleşmenin uzlaştırılması gerektiğini ve modernleşmenin ancak geleneğin yeni terkiplere kavuşturulmasıyla mümkün olabileceğini ileri süren muhafazakâr modernleşme yaklaşımıdır. Böyle bakıldığında Mus-

tafa Şekip'in temel yaklaşımları, Türkiye'de pozitivist modernleşme anlayışına karşı alternatif bir modernleşme projesinin felsefi temelini kuran yaklaşımlardan biri olarak düşünce tarihindeki yerini almıştır.

Eserleri. Entelektüel hayatının geneline bakıldığında üretken bir yazar olan Mustafa Şekip François Coppée, Henry Bergson, Théodule Ribot, William James, Sigmund Freud, Hermann Ebbinghaus, Georges Dwelshauvers, Henri Delacroix, Emile Bréhier, L. Dugas, Emile Zola gibi isimlerden sayısı kırka yaklaşan tercümeler yapmıştır. Bu eserlerin ana konuları bireylerin ve toplumların gelişimi, şahsiyet, yaratıcılık, mânevî kudret, metafizik, mistisizm, şuur, hâfıza, ihtimaliyet, muhayyile, psikanaliz, genel psikoloji, din psikolojisi, pedagoji, terbiye, felsefe tarihi, din felsefesi gibi anahtar kelimelerle özetlenebilecek bir alana yayılmıştır. Başlıca telif eserleri şunlardır: *Rûhiyat Dersleri* (1919), *Rûhiyat Derslerine Lâhika* (1920), *Gülme Nedir, Kime Güliyoruz?* (1921), *Rûhiyat* (1924), *Felsefe-i Din* (1927), *Terakki Fikrinin Menşe ve Tekâmülü* (1928), *Çin Felsefesinin Kaynakları* (1933), *Yeni Türk Kadını ve Ruhî Mûnasebetleri* (1939), *Üç Zihniyet* (1940), *İnsan Ruhu Üzerinde Gezintiler* (1943), *Ruh Yapımız ve Onun Tipleri Bakımından Ahlâk* (1944), *Ruh Âleminde* (1945), *Fikir Sohbetleri* (1948), *Psikolojiye Giriş* (1949), *Psikoloji Dersleri* (1950), *Bir Din Felsefesine Doğru* (1959). Mustafa Şekip'in makaleleri *Dergâh*, *Ağaç*, *Bilgi*, *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, *Dârülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası*, *Hayat*, *İş Mecmuası*, *Kültür Haftası*, *Mihrab*, *Millî Mecmua*, *Terbiye*, *Türk Düşüncesi*, *Türk Yurdu*, *Yeni Mektep* gibi dergilerde yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Prof. Mustafa Şekip Tunç Jübilesi, İstanbul 1944; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Konya 1966, II, 615-627; Hayrani Altıntaş, *Mustafa Şekip Tunç*, Ankara 1989; Neşet Toku, *Türkiye'de Anti-Materyalist Felsefe (Spirüitüalizm) -İlk Temsilciler-*, İstanbul 1996, s. 287-318; Nazım İrem, *Kemalist Modernism and the Genesis of Turkish Traditionalist Conservatism* (doktora tezi, 1996), Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; a.m.f., "Undercurrents of European Modernity and the Foundations of Modern Turkish Conservatism: Bergsonism in Retrospect", *MES*, XL/4 (2004), s. 79-112; Levent Bayraktar, *Bergson'da Ruh-Beden İlişkisi* (doktora tezi, 2003), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 180-194; a.m.f., "Mustafa Şekip Tunç'un İnsan Anlayışı", *Felsefe Dünyası*, sy. 36, Ankara 2002, s. 130-136; a.m.f., "Mustafa Şekip Tunç'ta 'Terakki' Fikri", *Düşünen Siyaset*, sy. 19, Ankara 2004, s. 227-234.

FIRAT MOLLAER

TÜNİSİ (التونسي)

Muhammed b. Ömer
b. Süleymân et-Tûnisî
(ö. 1274/1857)

Tunuslu yazar.

1204'te (1789) Tunus'ta doğdu. İlim adamlarıyla meşhur bir aileye mensuptur. Kitap istinsahıyla uğraşan dedesi Süleyman hac dönüşü Sudan'ın Dârfür bölgesinde yerleşerek mahallî hâkiminin hizmetine girmiş, babası Ömer, Ezher'de Mağribli öğrencilerden sorumlu bir görevde çalışmıştır. Öğrenimini Ezher'de tamamlayan Tûnisî babasının da göç ettiği Sudan'a gidip (1803) bir müddet bölgedeki mahallî idarecilerin hizmetinde bulundu. Bu sırada bölgeyi ve siyasal olayları müşahede etme imkânı buldu. Yaklaşık on yıl burada kalan Tûnisî 1813'te Tunus'a döndü. Ardından Kahire'ye giderek Mehmed Ali Paşa'nın hizmetine girdi. İbrâhim Paşa kumandasında Mora'ya sefer yapan piyade birliklerinde vâzilik görevi yaptı (1825-1826). Daha sonra Kahire'de kurulan ve baytarlık eğitimi veren Ebû Za'bel Medresesi'nde Batı dillerinde yazılan tıp ve eczacılık kitaplarının Arapça tercümelerinin redaksiyonunda çalıştı. Bu esnada Mısır'da görevli A. Perron ve Clot Bey gibi Avrupalı bilim adamlarıyla tanışma imkânı buldu. A. Perron'un 1839'da Kasrû'l-ayn Tıp Okulu'nun yönetimine getirilmesinin ardından onun yanında tercümelerin kontrolünü yaptı. Bu arada Harîrî'nin *el-Maḳâmât*'i, İbşîhî'nin *el-Müsteṭraf*'ı ve Firûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*'i gibi pek çok Arapça metnin edisyonunda görev aldı. Son yıllarında Kahire'de Seyyide Zeyneb Camii'nde hadis dersleri verdi. Tûnisî Kahire'de vefat etti. Şarkiyatçı Alfred von Kramer Kahire'de bulunduğu sırada ondan Arapça dersleri almıştır.

Eserleri. 1. *Teşhîzü'l-ezhân bi-sîreti bilâdi'l-ʿArab ve's-Sûdân*. Müellifin Dârfür'da bulunduğu sırada bölge arazisine toplum ve toplumun geleneklerine dair gözlemlerini içeren oldukça mühim bir eserdir ve daha önce bölge tarihiyle ilgili Avrupalı seyyahların gözlemleri dışında bilgi bulunmadığından bu alandaki ilk ve en kapsamlı çalışma kabul edilir. A. Perron kitabı Fransızca'ya tercüme etmiş (*Voyage au Darfour par le Cheikh Mohammed Ebn Omar el-Tounsy*, Paris 1845), Arapça metni yine A. Perron tarafından neşredilmiştir (Paris 1850). Eseri daha sonra Halil Mahmûd Asâkir ve Mustafa Muham-

TÜNİSİ

med Mes'ad tahkik ederek yayımlamıştır (Kahire 1965). 2. *Voyage au Ouaday par le Cheikh Mohammed Ebn Omar al-Tounsî*. Tûnisî'nin Vedây gözlemlerini içeren bu eseri de A. Perron tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir (Paris 1851). Mütercim kendisinde bulunan Arapça el yazması metni neşretmişse de eser daha sonra kaybolmuştur. 3. *eş-Şüzûrû'z-zehebiyye fi'l-elfâzi't-tıbbiyye*. Clot Bey'in teşvikiyle kaleme alınmıştır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 749). Tûnisî'nin Mehmed Ali Paşa dönemindeki tercüme hareketi esnasında Batı dillerinden Arapça'ya çevrilen eserlerden redaksiyonunu yaptıkları arasında *ed-Dürrü'l-lâmî' fi'n-nebât ve mâ fihi mine'l-havâş ve'l-menâfi'* (Bulak 1257), Clot Bey'in *Künûzü's-sıhha ve ye-vâkitü'l-minha* (Bulak 1261, 1271, 1280, 1296), *Ravzatü'n-necâhi'l-kubrâ fi 'ame-liyyâti'l-cerâhiyyeti's-suşrâ* ile yine Clot Bey'in *Maladie des enfants* adlı eserinin tercümesi olan *ed-Dürerü'l-gavâl fi 'ilmi emrâzi'l-eftâl* (Bulak 1260) sayılabilir (Serkîs, II, 1683).

BİBLİYOGRAFYA :

Serkîs, *Mu'cem*, I, 1093, 1286; II, 1683-1684; Brockelmann, *GAL*, II, 643; *Suppl.*, II, 748-749; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), IV, 168, 169, 175; Kehmâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, III, 561; Mahfûz, *Terâcimü'l-mu'ellifin*, I, 269-270; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 318; Abdurrahman Hamîde, *A'lâmü'l-coğrafiyyine'l-Arab ve muktefât min âşârihim*, Dimaşk 1416/1995, s. 660-668; Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirasları: Mehmed Ali Paşa'dan Günümüze Basılı Türk Kültürü Bibliyografyası ve Bir Değerlendirmesi*, İstanbul 2006, s. 458, 501; a.mlf. v.dğr., *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, İstanbul 2006, I, 160-161; Abdülazîz Abdülhak Hilmi, "İstidrâkât 'alâ riḥleti't-Tûnisî ilâ Dâr-für el-ma'rûfe Teşhîzü'l-ezhân bi-sireti bilâdi'l-'Arab ve's-Sûdân", *el-Muḥâdarâtü'l-'âmme: el-Mevsimü's-sekâfi* (1967-68), Kahire 1968, s. 59-105; M. Streck, "Tûnisî", *İA*, XII/2, s. 57-59; a.mlf., "al-Tûnisî", *EI*² (İng.), X, 640-641.

CENGİZ TOMAR

TUNUS

(تونس)

Kuzey Afrika'da ülke.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH

III. KÜLTÜR ve MEDENİYET

IV. SANAT

Kuzey Afrika'nın en küçük ülkesi olup yüzölçümü 163.610 km², nüfusu 10.589.025'tir (2010). Batıda Cezayir, güneydoğuda Libya sınırlarıyla, kuzeyde ve doğuda uzunluğu 1300 kilometreyi bulan Akdeniz kıy-

larıyla çevrilidir. Birleşmiş Milletler, Arap Devletleri Birliği, İslâm Konferansı Teşkilâtı, Afrika Birliği Teşkilâtı ve Arap Mağrib Birliği'ne üye olan ülke tek meclisli, çok partili cumhuriyetle yönetilir. Resmî adı el-Cumhûriyyetü't-Tûnisîyye, başşehri Tunus (2010 tah. 740.000, banliyöleriyle birlikte 1 milyon civarı), diğer önemli şehirleri Sefâkus (Sfaks, 287.000), Sûse (200.000), Kayrevan (164.000), Kâbis (Gabes, 125.000) ve Benzert'tir (Bizerte, 120.000).

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Fazla yüksek olmayan ülkenin yarısının yükseltisi 200 metrenin altındadır. Tel Atlasları ile Sahrâ Atlasları'nın son uzantıları alçalarak batı sınırlarından içeri girer. Mecerda vadisinin kuzeyindeki Tel Atlasları, en fazla 900 metreye ulaşır ve Benzert kıyılarında son bulur. Rölyef çok parçalı ve kesilmiş olup kıyılar yüksek kıyı tipinde ve kayalıktır. En önemli akarsuyu, Cezayir'den doğup Tunus körfezine dökülen, 600 kilometrelik uzunluğunun 400 kilometresi Tunus'ta bulunan Mecerda'dır. Nehir Tel Atlasları ile daha güneydeki Sahrâ Atlasları'nı birbirinden ayırır. Vadinin güneyindeki Sahrâ Atlasları bir dizi kalker sırtlarından oluşur, bu sebeple Tunus Sırtı adıyla anılır. Yer yer çöküntülerle kesintiye uğrayan Tunus Sırtı, Bonburnu'na kadar uzanır. Ülkenin en yüksek zirvesi olan Cebelî-şânîbî de (Cebel Şambi) (1544 m.) buradadır. Merkezî Tunus ülkenin orta kesiminde geniş bir platodur; batıda yüksek tepeler, doğuda alçak tepeler denilen iki bölüme ayrılır. En doğuda ise Sûse-Sefâkus arasında verimli topraklarıyla tanınan sahil bölümü yer alır. Bu bölümden içerilere ve güneye gidildikçe bir dizi siğ tuz

gölü ve tuzlu bataklık geniş alanlar kaplar. Bunların en büyüğü Şattülcerid'dir. En güneyde kumlu, taşlı çöllerden meydana gelen Sahrâ bulunmaktadır. Tunus'un doğu kıyılarında küçük, kayalık ve az yerleşilmiş Karkane adaları ile Cerbe adası yer alır. Sonradan bir yolla karaya bağlanan Cerbe kesintisiz kumsalları ve birçok vahasıyla bir turizm cennetidir. Ülkenin kuzeyinde nemli ve ılık Akdeniz iklimi görülürken merkezde yarı kurak, güneyde "si-rokko" rüzgârlarının şiddetli sıcaklıklara ve kuraklığa yol açtığı çöl iklimi egemendir. Kuzeydeki dağlık alanda yağış 500-1500 mm. arasındadır. Buna karşılık ülkenin dörtte üçünde yağış tutarı 100 milimetreyi geçmez. Bol yağış alan kuzeybatı yöresinde dağlar meşe ormanlarıyla kaplıdır. Merkezî kesimde güneye doğru gittikçe otsu step türlerinden çalılara geçilir ve Sahrâ'da vahalar dışında bitki örtüsüne rastlanmaz.

Nüfusun % 98'ini Araplar oluşturur; çok az oranda Berberî, Avrupalılar'dan Fransız ve İtalyanlar bulunur. Yahudiler geçmişte önemli bir topluluk iken günümüz-

Tunus

